

עקבת עינת
ענת עינת
ענת עינת
ענת עינת

דוקו: אדם רז / דרמה: עינת ויצמן
פסטיבל א-ז'אנר 2024 - ועדת חקירה
תיאטרון תמונע בשיתוף מכון עקבות

ועדת מצפן בעניין הממשל הצבאי

דוקו: אדם רז / דרמה: עינת ויצמן

Matzpen inquiry committee On the Matter of the Military Rule

Doco: Adam Raz / Drama: Einat Weizman

עקבות עֵקִיפוֹת Akevot
מכון לחקר הסכסוך הישראלי-פלסטיני
معهد لبحث الصراع الإسرائيلي - الفلسطيني
Institute for Israeli-Palestinian
Conflict Research

עיצוב הכריכה: ניצן מיוסט ועידן בן יעקב
התמונה על הכריכה: סמל הוועד לביטולו של הממשל הצבאי שפעל בשנות השישים.

הקדמה

ממאי 1948 ועד דצמבר 1966 – במשך יותר מ-18 שנה – השיתה מדינת ישראל על האזורים שבהם התגוררו תושביה ואזרחיה הערבים, ממשל צבאי שהתבסס על תקנות ההגנה (שעת חירום) שהתקינו הבריטים בתקופת המנדט. ביחס לתקנות אלו קבעה כנסת ישראל עוד ב-1951 כי הן "עומדות בניגוד ליסודות של מדינה דמוקרטית".

הממשל הצבאי, שהונהג בשלושה אזורים – הנגב, המשולש והגליל – היה מעין מדינה בתוך מדינה, שבה הוחלו על אזרחי המדינה הפלסטינים כללים, חובות והוראות שונים מאלו שחלו על הרוב היהודי. מפקדת הממשל הצבאי הייתה הגורם הדומיננטי המתכנן, המעצב והמבצע בקביעת המדיניות האזרחית כלפי אזרחי המדינה הערבים במשך כמעט שני עשורים, וראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון היה הפוסק האחרון בקביעת המדיניות כלפי האזרחים הפלסטינים בישראל.

על אף שינויים שבוצעו בגבולות שטחי הממשל הצבאי לאורך השנים, כ-85% מאזרחיה הפלסטינים של מדינת ישראל היו נתונים למרותו. 15% הנותרים התגוררו בערים מעורבות שבהן לא הוחל ממשל צבאי (חיפה לדוגמה), או במקומות שבהם הוא בוטל לאחר פרק זמן קצר (למשל עכו ויפו).

המושלים הצבאיים היו הסמכות המנהלית המרכזית – ולעיתים, הבלעדית – בשטחי הממשל, ותחת ידיהם רוכזו כל השירותים האזרחיים. העובדה שאזורי הממשל היו כפופים לתקנות ההגנה הפכה את נציגיו לריבון בפועל; זאת בניגוד לשאר חלקי המדינה, שם משרדי הממשלה הם שסיפקו שירותים לאזרחים היהודים שהתגוררו בהם. סמכויות המושלים כללו הגבלת תנועה משטח הממשל החוצה ואליו, סגירת דרכים וכבישים, הטלת עוצר, איסורי תנועה באזורים מסוימים בתוך שטחי הממשל, הגליה בתוך תחומי המדינה כפרקטיקה של ענישה, פיקוח פוליטי ועוד. למשרדי הממשלה השונים – מלבד משרד הביטחון – הייתה השפעה מינימלית על המתרחש בשטחי הממשל הצבאי, אף שבפועל רוב פעילות הממשל הצבאי נגעה לסוגיות אזרחיות ולא ביטחוניות. זו גם הייתה הביקורת העיקרית של רבים ממבקרי הממשל.

נציגי מערכת הביטחון חזרו והדגישו בפומבי את הטענות הביטחוני כנימוק מכריע לצורך בקיומו של הממשל הצבאי. לזו הטענות גרס שהממשל הצבאי נחוץ בכדי לשמור על ביטחון המדינה מפני סכנת מרידה מצד האזרחים הפלסטינים.

מהימנותו של טיעון זה מתערערת כשקוראים את התיעוד ההיסטורי של מה שנאמר
בחדרי וחדרים ולא נחשף לציבור עד לאחרונה.

מן התיעוד עולות שלוש מטרות מרכזיות שעמדו ביסוד פעילות הממשל: א. כלי
להשתלטות על אדמות וריכוז האזרחים הערבים בתחומים מוגדרים; ב. שליטה
והכוונה של ההתפתחות הכלכלית של החברה הפלסטינית בישראל על ידי יצירת
משטר תלות; ג. יצירת בידול פוליטי וחברתי בין האזרחים הפלסטינים והאזרחים
היהודים (ואף בין עדות שונות בתוככי החברה הערבית בישראל). מטרות אלו הושגו
באמצעות ערב-רב של פרקטיקות שהופעלו כלפי האזרחים הפלסטינים במשך שנות
הממשל הצבאי.

לצד מימוש המטרות הללו, קיום הממשל הצבאי הוביל ליצירת סגרציה עמוקה בין
שני העמים שחלקו את הארץ, הביא להגברת האיבה לאחר מלחמת 1948, ועיצב את
המשטר והדמוקרטיה הישראלית בצורות סמכותניות.

במשך מרבית שנות קיומו של הממשל הצבאי, דבר נחיצותו (ומטרותיו בפועל) היה
נתון לוויכוח קולני בתוך מפלגות השמאל והימין הציוניות (המפלגה הקומוניסטית, יש
להדגיש, הייתה המבקרת החריפה ביותר של הממשל, לצד תנועות וארגונים כגון
"מצפן").

הלחץ הפוליטי והציבורי הביא את בן-גוריון להקים ועדת חקירה לבדיקת הממשל
הצבאי, ויש להניח שתוצאות חקירתה היו ידועות לו מראש. בדצמבר 1955 החלה
בעבודתה ועדת רטנר (בראשותו של יוחנן רטנר), וזו הגישה את מסקנותיה בפברואר
1956. במסקנות הוועדה נכתב בין השאר כי היא הגיעה פה אחד למסקנה ש"כל
הממשל הצבאי צומצם במידה המקסימלית ואין מקום לצמצום נוסף". הוועדה אף
ציינה שהתרשמה מאישיותם של שלושת המושלים הצבאיים.

המלצות ועדת רטנר התקבלו בביקורת חריפה מצד כמה חברי ממשלה ששללו את
מסקנותיה; אולם בן-גוריון לא מיהר לטפל בסוגיה. רק באוגוסט 1956 החליטה
הממשלה להיפגש עם הוועדה, אך הדבר לא יצא לפועל בגלל המלחמה בדרום הארץ
שהחלה בסוף אוקטובר, ועל רקע טבח כפר-קאסם שהתרחש ביומה הראשון. מכל
מקום, דו"ח ועדת רטנר ממילא לא הוגש לאישורה של הממשלה.

שנה נוספת חלפה, המצב נותר על כנו, ובעקבות החלטת ממשלה ממרץ 1958 הוקמה ועדה נוספת שישבה על המדוכה תקופה ארוכה במיוחד, בראשות שר המשפטים פנחס רוזן. בדו"ח ועדת רוזן נכתב שיש שתי אסכולות ביחס לממשל הצבאי וכי מסקנותיה של ועדת רטנר שייכות "לאסכולה הראשונה" המחייבת את קיומו ומתנגדת ל"שינויים מרחיקי לכת במדיניות". בעוד שרוזן ושותפיו שאפו לבטל את משטר היתרי התנועה, ועדת רטנר ראתה בכך חיסול הממשל הצבאי כולו. בניגוד למסקנותיה של ועדת רטנר, ועדת רוזן הצביעה על חוסר ההיגיון שבמשטר היתרי התנועה של הממשל הצבאי. בדו"ח נכתב:

"ספק אם יש תקדים בעולם להפעלת ממשל צבאי לגבי מיעוט, שבניו אזרחים בעלי זכויות שוות, כל עוד לא התקוממו בהמוניהם נגד המשטר וגם לא יצאו מתוכן כנופית מאורגנות אשר ביצעו מעשי טרור. (...) יש לבטל מיד את הסדר הקיים, שלפיו אסור לתושבי אזורים מסוימים לעזוב את מקומות מגוריהם, אם אין בידם רישיונות תנועה. אין כמעט שום הגבלה אחרת, אשר במידה דומה מקוממת את הערבים נגד המדינה ומנחילה להם את רגש הקיפוח והנחיתות".

יש להניח שהלחץ על בן גוריון מצד הציבור ובתוך הממשלה הוא שהביא את מישאל שחם, ראש מחלקת הממשל הצבאי במטה הכללי, להציע לוועדה מספר הקלות תנועה. שחם כתב שפנייתו לוועדה היא על דעתו של בן גוריון והציע שתושבי המשולש, לדוגמה, יוכלו לצאת למרכזים האדמיניסטרטיביים המשרתים את ערביי המשולש ללא צורך ברישיון בכל ימי השבוע, אולם רק במשך שעות היום. לא הוצע הרבה מעבר.

ועדת רוזן הייתה הוועדה הממשלתית האחרונה שדנה בעתיד הממשל הצבאי. בשנים שלאחר התפטרותו של בן גוריון ביוני 1963 ניתנו מספר הקלות נוספות ובדצמבר 1966, תחת ראש הממשלה לוי אשכול, בוטל הממשל ותפקידיו פוזרו בין גופים שונים (דוגמת שב"כ והמשטרה). בפועל, כונן סדר אזרחי חדש שהחליף את מנגנון הממשל הצבאי.

באפריל 1967, חודשים אחדים לאחר ביטול הממשל, כתב יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים שמואל טולידיאנו לאשכול: "הציבור היהודי והערבי הניח בטעות שעם ביטול הממשל הצבאי (...) כל אזרח יהא חופשי לנוע ללא רישיון לכל מקום (...) אך מאחר ומעשית לא היו כמעט הקלות, נגרמה אכזבה וביקורת לא מעטות".

רק בסוף 1967, חודשים אחדים לאחר מלחמת ששת הימים, בוטלו הגבלות התנועה בתוך ישראל במלואן. ואולם בשלב זה, פלסטינים "אחרים" העסיקו את מקבלי ההחלטות במדינת ישראל; פלסטינים אלה נמצאו מעברו השני של הקו הירוק. הממשל הצבאי שהופעל במשך 18 שנה בישראל "הועתק" אל השטחים שנכבשו במלחמה והונהג שם במשך שנים ארוכות, עד שהוחלף במנהל האזרחי.

מאות עמודי הפרוטוקול של דיוני ועדות רטנר ורוזן היו סגורים לעיון בארכיון המדינה במשך עשרות שנים, חלקם הגדול נפתח בשנים האחרונות לבקשת עקבות – המכון לחקר הסכסוך הישראלי-פלסטיני. ועדיין, יש להדגיש, בחלק מהעדויות לא ניתן גם עתה לעיין. עיון בעדויות הפתוחות מאפשר להציץ אל "אחורי הקלעים" של הממשל הצבאי ועל מנגנון השליטה שהופעל כנגד האזרחים הפלסטינים בישראל במשך העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל.

חלקה הארי של הדוקו־דרמה שלפניכם נערך מתוך העדויות שהושמעו בפני הוועדות. לעיתים בוצעו בהן שינויים לשוניים וסגנוניים בכדי להתאימן לרצף הקריאה. מי שמעוניינים לעיין בעדויות עצמן מוזמנים למשרדי מכון עקבות. מי שמעוניינים להרחיב את ידיעתם על הממשל הצבאי ימצאו תוכן רב בספר "הממשל הצבאי 1948-1966 – אסופת מסמכים" שראה אור ב-2021 בהוצאת מכון עקבות.

חשוב להדגיש את המאבק הגדול נגד הממשל הצבאי שניהלו כתף אל כתף אישים וגופים שונים – יהודים ופלסטינים, ציונים ולא-ציונים – לאורך שנות קיומו. קורותיו של מאבק זה מהווים פרק מאלף, ושיעור היסטורי מאיר עיניים בדבר נחיצותה של פעולה משותפת, חדורת מטרה, עיקשת ועניינית, המדגישה את המשותף ומכבדת את השונה בין קהילות ופרטים. קורות המאבק לביטול הממשל הצבאי מהווים פרק חשוב בסיפור גדול יותר על המאבק על אופיה של מדינת ישראל, ועל זכויות האדם של אזרחיה, תושביה, ונתיניה בשטחים הכבושים. מאבק זה לא הסתיים, כפי שניתן ללמוד מהדיונים המתנהלים בימים אלו על כינונו של ממשל צבאי ברצועת עזה.

עשרות שנים חלפו מאז ביטול הממשל הצבאי בתוך תחומי מדינת ישראל, אך השררה עודנה קיימת, הדיכוי והגזל עדיין נוכחים. על רקע הזוועות המתרחשות כעת ברצועת עזה, נדמה שאין מתאימים יותר מחברי ארגון מצפן לקחת חלק בדוקו־דרמה על הממשל הצבאי. קריאתם לביטולו לפני חצי מאה עודנה – לצערנו – רלוונטית.

יש לעמוד ולצעוק גם עתה: **לא לממשל צבאי בעזה.**

דמויות

הוועדה

קצירי הממשל הצבאי:

מישאל שחם – מפקד הממשל הצבאי
מיכאל מיכאל – מושל הגליל
זלמן מרט – מושל המשולש
יהושע ורבין – מושל הנגב

אנשי צבא:

יגאל ידין – רמטכ"ל בדימוס
משה צדוק – אלוף פיקוד הצפון
צבי איילון – אלוף פיקוד המרכז
מאיר עמית – אלוף פיקוד הדרום

ממשלה וכנסת:

דוד בן-גוריון – ראש הממשלה ושר הביטחון מטעם מפלגת פועלי ארץ ישראל (מפא"י)
מרדכי בנטוב – שר הפיתוח מטעם מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם)
ישראל ברייהודה – שר הפנים מטעם אחדות-העבודה
פנחס רוזן – שר המשפטים מטעם המפלגה הפרוגרסיבית
תופיק טובי – חבר כנסת מטעם המפלגה הקומוניסטית
עבד אל-עזיז איזועבי – חבר כנסת מטעם מפ"ם
יוסף ח'מיס – חבר כנסת מטעם מפ"ם
דוד הכהן – חבר כנסת מטעם מפא"י

נציגי מערכת הביטחון:

שמעון פרס – מנכ"ל משרד הביטחון
יוסף נחמיאס – מפכ"ל המשטרה
עמוס מנור – ראש השב"כ

עדים ערבים:

נעים מח'ול- חבר משלחת האיגוד היהודי-ערבי למען השלום
פואד כורי - חבר מועצת עיריית נצרת
השיח' אל-עטאונה - שיח' שבט אל-עטאונה
השיח' מוסא טברי - חבר משלחת מעכו
אחמד עבדול - חבר עיריית עכו
מוסא בסל - סגן יושב ראש המועצה המקומית כפר יאסיף

עדים יהודים:

רפאל גת - יושב ראש מועצת סולם צור
אלי שלומוביץ - יושב ראש מועצת מרום הגליל
יהודה אונגר - מזכיר קיבוץ יד חנה
משה טוביהו - ראש עיריית באר-שבע
אפרים ויז'נסקי - יושב ראש מועצת געתון

משתתפים

גיל פרנק - הוועדה

חברי ארגון מצפון:

אבי גלזרמן

אביבה עין-גיל

אבישי ארליך

אהוד עין-גיל

אודי תמוז

אודי אדיב

אחמד מסראווה

אילן מנוליס

אילן שליף

אמירה גלבלום

אסתי מיצנמכר

אריה פינקלשטיין

גיורא נוימן

הרצל שוברט

חיה לרמן

לאה צמל

לולה הורוביץ

נביל סעד

עלי אל-אזהרי

רמי ליבנה

תמר סלבי

[חושך. על הבמה כיסאות מסודרים שורות-שורות. שחקן ("הוועדה") נכנס לבמה ומתיישב עם גבו לקהל. ברקע מוקרנות השקופיות הבאות זו אחר זו]

שקופית א'

ממאי 1948 ועד דצמבר 1966 – במשך יותר מ־18 שנה – החילה מדינת ישראל על אזרחיה הערבים ממשל צבאי. הממשל הונהג בשלושה אזורים – הנגב, המשולש והגליל – והיה מעין מדינה בתוך מדינה שבה הוחלו על האזרחים הפלסטינים כללים, חובות והוראות שונות מאלו שחלו על הרוב היהודי.

שקופית ב'

בפומבי נטען כי הממשל הצבאי נועד לשמור על ביטחון המדינה. עיון בפרוטוקולים של ועדות לבדיקת נחיצותו ופעילותו של הממשל הצבאי מאפשר הצצה אל "מאחורי הקלעים" של מקבלי ההחלטות, ואל בניית מערך השליטה באוכלוסייה הפלסטינית שנותרה בארץ אחרי '48.

שקופית ג'

הדברים הבאים נאמרו בחדרי חדרים ונחשפו בשנים האחרונות.

שקופית ד'

מצפן היה ארגון שמאל רדיקלי שהוקם בתחילת שנות ה־60, התנגד לציונות וקרא להכרה בזכויות הלאומיות של העם הפלסטיני. חברי **מצפן** קראו לשילוב ישראלים ופלסטינים במדינה פדרלית-סוציאליסטית. בין יתר פעילויותיהם, חברי מצפן לקחו חלק פעיל במאבק לביטול הממשל הצבאי.

[חברי מצפן נכנסים לבמה ומתיישבים בכסאות]

הוועדה: [מקריא מכתב רשמי] לכבוד מר דוד בן-גוריון, ראש הממשלה, משרד ראש הממשלה, ירושלים. כבוד ראש הממשלה, בהתאם למכתבך אלינו – חברי הוועדה – נתבקשנו לבדוק את האפשרות והצרכים של צמצום הממשל הצבאי בשטח ובהיקף פעולתו. הוועדה תסייר בשלושת שטחי הממשל הצבאי על מנת שתוכל לברר הדברים, להסיק המסקנות ולנסח הצעותיה.

[הקרנת שקופית טקסט: **אנחנו צריכים לדבר פה 'דוגרי'**]

הוועדה: ובכן, אני רוצה להתחיל. אלוף משנה מיכאל שחם. אתה ראש ענף ממשל צבאי, נכון?

מישאל שחם: כן.

הוועדה: מצד אחד, על האזרח הערבי לבקש אישור תנועה כדי לצאת ממקום מגוריו ועוצר קבוע מוטל מזה שנים ביישובים הערביים. בעוד הכנסת קבעה שתקנות הממשל הצבאי "עומדות בניגוד ליסודות של מדינה דמוקרטית". אלוף משנה שחם, מדוע אתה רואה חשיבות בקיום הממשל הצבאי?

מישאל שחם: בקצרה, הערבי מתנגד לשאיפות של המדינה, ועל כן הוא עוין לה בכוח. הוועדה: כל הערבים?

מישאל שחם: ישנם אנשים האומרים שאם יתייחסו יפה לערבים, ובמידה שיתנו להם את כל מה שנותנים ליהודים, תהיה אוכלוסייה זו גשר לשלום בין ישראל לערבים. זוהי אשליה מסוכנת.

הוועדה: עלינו להבין שאתה מסכים עם הדברים שאמר חבר ועדת רטנר? ואני מצטט: "מתוך 200 אלף ערבים ושאר בני מיעוטים היושבים בישראל לא מצאנו אף אחד לויאלי למדינה".

מישאל שחם: כמובן. למעשה, לא קיימת בעיה של מיעוט במדינת ישראל, אלא בעיה של שלוחות של מדינות ערב במדינה. הממשל הצבאי אינו חמור כמו שנטען והוא מהווה גורם לחינוך לאזרחות טובה על-ידי עצם קיומו.
[מרדכי בנטוב עומד וניכר שברצונו לדבר]

הוועדה: השר בנטוב, אתה רוצה לומר דבר מה?

מרדכי בנטוב: [נאנח] אני שואל את עצמי אם אנחנו צריכים לדבר פה בוועדה "דוגרי" או לא. גם כאן, כשאנחנו מגיעים לעניין זה, כולנו מדברים באופן חלקלק. מסתתרים מאחורי מילים גבוהות. זה דיון סגור, צריך לדבר פה בחופשיות.
הוועדה: למה אתה מתכוון?

מרדכי בנטוב: אני חושב שאנו עושים שגיאה גדולה בזה שאנו רואים את הערבים כאיזושהי מסה הומוגנית. הרי, אחד הדברים שלדעתי עלולים להשפיע השפעה מכרעת על עתיד יחסינו עם מדינות ערב השכנות – זה היחס שלנו למיעוט הערבי.

מישאל שחם: אם השר בנטוב אומר שישנם ביניהם שחושבים על אפשרות של חיים בשלום, אינני מוכן לכפור בדעתו זאת. אזי הצדיקים האלה לא מגיעים אפילו ל"ל"ו צדיקים. גם אם ילבשו חולצה כחולה עם שרוך לבן או אדום.

מרדכי בנטוב: כל הערבים מהווים בעיה ביטחונית?

מישאל שחם: [בנחרצות] לפי איך שאני מגדיר ביטחון או כן.

הוועדה: השר בנטוב, אנא המתן ונשמע את עמדת אנשי הביטחון. האלוף משה צדוק? **משה צדוק:** כמפקד פיקוד הצפון אני מכיר את הערבים. כל עוד יש מלחמה, כל ערבי הוא אויב למדינת ישראל. לדעתי, קשה להגיד שיש ערבים שאינם עוינים למדינת ישראל. ישנם רק עוינים פסיביים, וישנם עוינים אקטיביים. העוינים הפסיביים אינם נהפכים לאקטיביים – או מתוך פחד או מתוך כך שמקבלים איזה רווח מכך, ולא משום כל סיבה אחרת.

הוועדה: תודה לך. הרמטכ"ל ידין? אמנם אתה בדימוס אל... **יגאל ידין:** [בתקיפות] אינני מאמין לאף ערבי הגון שהוא נאמן. יש אולי נאמנים, אך לא הגונים. זה מסכם את העניין.

הוועדה: ובדרום? האלוף מאיר עמית?

מאיר עמית: אין להיתמם. הטיפול באמצעים המקובלים ובדרכי הממשל הדמוקרטי אינו משפיע על הבדואים. גם אם תינתנה להם כל הזכויות וגם האפשרות לנצל זכויות אלה במדינה, הם לא יבינו זאת ולא יוכלו להשתמש בזכויותיהם.

הוועדה: ולכן הממשל הצבאי?

מאיר עמית: השיטה היחידה המשפיעה עליהם אינה שיטת החוק המקובל, אלא שיטה של יד חזקה ולשון תקיפה שאינה משתמעת לשתי פנים.

הוועדה: שאלנו לגבי הסכנה הטמונה באלמנט הבדואי שנתון למרותך.

מאיר עמית: [בביטחון] הבדואים הם אלמנט בלתי לויאלי הפוגע בביטחון המדינה, ובגלל זה יש להחזיק את הממשל הצבאי. אני לא מצאתי ביניהם צדיקים גמורים.

מרדכי בנטוב: [קופץ במקומו] אך אפילו הש.ב לא חושב ככה במסמכיו הפנימיים! הרשו לי לקרוא מתוך דו"ח פנימי של שירות הביטחון:

איש שב"כ: עד כה לא נתגלו ניסיונות בעלי אופי רציני לחבלה בביטחון המדינה. לפי שעה אין סימנים שיעידו על קיומה של מחתרת ערבית מאורגנת בגבולות המדינה, וכאמור – אין התנאים האובייקטיביים ומצבה של האוכלוסייה הערבית נוחים להתפתחות מעין זו. יש אפילו להתפלל שכה מעטים מערביי ישראל נתפסו לפיתוי של חבלה בביטחון המדינה.

[פאוזה ארוכה]

הוועדה: האם אחד המושלים שבחדר יכול להתייחס לדברים אלו? מיכאל מיכאל, אתה המושל בצפון.

מיכאל מיכאל: יש להודות שאין בידינו כיום ידיעות ברורות על קיומה של תנועת מחתרת ערבית בעלת מגמות ברורות, אך אנו מוצאים הדים לדבר זה לעתים קרובות מאוד. אנו מונעים את ההתארגנות. מנענו עד כה התארגנות של מחתרת, שאילו קמה, היה קשה להילחם בה. זהו תפקיד ראשון במעלה של הממשל הצבאי.

הוועדה: אפשר דוגמה?

זלמן מרט: ישנם מאות מקרים של גילוי יחס עויין למדינה באזור המשולש. כמובן לא כולם ידועים ולא כולם ראויים לציון. אתן דוגמה: בבית הספר התיכון בבקה אל-גרביה הוריד תלמיד הכיתה האחרונה את תמונת הנשיא חיים ויצמן מן הקיר, קימט אותה וזרק אותה בין כל ילדי הכיתה. הערבים אינם מסתירים את יחסם. הם לא כל כך מחתרתיים. ידיעות על מחתרת מאורגנת אין כרגע, אך ישנם הלכי רוח שעלולים לאפשר הקמת מחתרת.

תופיק טובי: [בתדהמה] זו הדוגמה שמביא המושל הצבאי במשולש! אומרים הקיצונים המובהקים, שמוכרחים להטיל ממשל צבאי כיוון שהאוכלוסייה הערבית היא עוינת. אנו אומרים שזוהי טענה פשיסטית, טענה שמקורה באנשים בעלי תורות גזעניות, שרוצים להטיל על האוכלוסייה הערבית את התפקיד של גייס חמישי.

הוועדה: חבר הכנסת תופיק טובי, אנא המתן עוד קצת.

תופיק טובי: הרי כולנו זוכרים שבזמן המלחמה ב־1948, הכריזו בן-גוריון וגולדה מאיר בעצמם שהם יודעים שהתושבים הערבים של ארץ ישראל – לא הם שלוחמים נגד היישובים ונגד קום המדינה, אלא הדבר נכפה עליהם מן החוץ. גולדה מאיר אף אמרה כי מתוך מאות הכפרים הערביים בישראל, רק בכחמישה-שישה כפרים הרשו התושבים הערבים לאנשים מחוץ לארץ לבוא ולהתבצר בהם ולהפוך את הכפרים האלה לבסיסים לפעולות עוינות.

מרדכי בנטוב: בן-גוריון העיר הערה צודקת בעניין זה, אבל לא הסיק ממנה את המסקנות הנדרשות. הוא אמר שאין הוא מבין מדוע הערבים הישראלים אינם יוצרים כנופיות טרוריסטיות, "מה מפריע לערבים לזרוק פצצה בקולנוע בתל-אביב או בחיפה?" באמת מי שרוצה בכך, שום ממשל צבאי אינו מעכב אותו. הוא נראה בחיצוניותו כיהודי, הוא יכול לבוא לתל-אביב ולזרוק פצצה. הם יכולים באמת להרוס את חיינו, אילו היו מתארגנים חמישים ערבים אמיצי לב. עצם העובדה שאינם עושים זאת – עדיין אומר שלא הגיעו לייאוש גמור ואחרון ואינם רוצים לסכן אפילו את מעמדם.

יוסף ח'מיס: דומה שהיהודים אינם מכירים את הערבים. יודעים אתם מדוע הערבים לא עזבו את הארץ? הם האמינו שהם יכולים להסתדר בתוך מדינת ישראל ולחיות בתוכה כאזרחים.

מישאל שחם: בן־גוריון אמר בוועדת החוץ והביטחון בכנסת גם דברים אחרים מאלו שהשמיע השר בנטוב. אצטט לכם:

“אני משתומם לנאיביות שאם לערבים בישראל יהיה גן־עדן זה ישפיע עליהם. אני חושב לאבסורד את המחשבה שהם ישמשו גשר לשלום. השאלה היא ביטחונית: גייס חמישי בארץ שמוקף שונאים זה הדבר הכי מסוכן שיכול להיות, בייחוד שזה לאורך כל הגבולות. הם אינם מלאכים. הקו הראשון של ההגנה זה ממשל צבאי. אם הרסתם את קו ההגנה הראשון אינכם יודעים מה אתם הורסים. אני שב אומר, כי כאשר מונעים את הרע, אי אפשר להוכיח שמנענו רע. הממשל הצבאי הצליח על ידי זה שמנענו רעות. צריך להמשיך בו.”

שמעון פרס: הצדק עם בן־גוריון. כאן, במסיבה סגורה זו ניתן לומר, כי הערבים הישראלים מהווים גייס חמישי בפוטנציה ואין מפלט מהגדרה חמורה זו, אף כי לא הייתי אומר אותה בפומבי.

הוועדה: פרס, בבקשה... אנא, בואו נדון בצורה מסודרת.

מרדכי בנטוב: [לא מסוגל להחזיק את עצמו. מתפרץ] אני יודע שבראשית ימי המדינה היו מחשבות כאילו אנו צריכים ללחוץ על הערבים שיעזבו את הארץ, שהפליטים יעזבו. אבל הם לא זזים. ואנו לא יכולים להגיע לאכזריות כזאת שהערבים יזווו. **מישאל שחם:** ובכל זאת, בתור המפקד של הממשל הצבאי, הממשל אינו צריך להיות מתואר על ידינו כגן־עדן עלי אדמות. [כולם קמים בבת אחת] **הוועדה:** אנא...

[הקרנת שקופית טקסט: **לשמור אותם קרובים**]

[השחקנים מחליפים מקומות זה עם זה]

הוועדה: אנא, אנא, בואו נדון דבר דבר ולפי הסדר. נתחיל עם רישיונות התנועה. כ־85% מהערבים בארץ נמצאים תחת ממשל צבאי. רובם גרים בשטח שאתה אחראי עליו מושל צבאי צפון, מיכאל מה רישיון התנועה נותן לך בפועל? איך זה מגן על הביטחון?

מיכאל מיכאל: שבבילנו הרישיון הוא אמצעי כדי להביא את האוכלוסייה הערבית לעשייה או אי־עשייה. מתן רישיון כזה משמש פרס לבן־אדם כי הוא התנהג בסדר מבחינתנו, ואילו שלילת הרישיון מהווה עונש עבורו. אי־מתן רישיון מהווה אזהרה. צרות בקשר עם מתן הרישיון הם שבביל הערבי שבעת מדורי הגיהנום. כשהאיש שואל לסיבת הסירוב, אומרים לו לחפש במעשיו, לא מעבר.

משה צדוק: תרשו לי להוסיף על דברי המושל. אם אנחנו מכירים בעובדה שזהו אלמנט עוין, אז צריך קודם כל לפקח עליו. אגב, גם על אלמנט עוין בין היהודים צריך לפקח. הפיקוח צריך להיות חמור.

הוועדה: האלוף צדוק, מה פירוש פיקוח?

משה צדוק: פיקוח פירושו למצוא אמצעים המחייבים את הערבים לבוא ולקבל משהו מאיתנו, על מנת שאפשר יהיה לפקח עליהם. פירוש הדבר, שהערבי יהיה זקוק לרישיון בשביל דברים שהוא צריך לעשותם. אם הוא לא יהיה זקוק למשהו, קשה מאוד יהיה להטיל עליו פיקוח.

הוועדה: אז הרישיון מהווה אמצעי פיקוח?

משה צדוק: חד משמעית. הרישיון שהערבי צריך לקבלו מכריחו להתייצב ולבוא אלינו. אנו שומרים אותו קרוב.

זלמן מרט: ראו, בתור המושל הצבאי של המשולש אני יכול לספר שלכל ערבי שבא פעם במגע עם הממשל הצבאי, יש תיק. כך הממשל מקבל תמונה על הנעשה ביישוב הערבי. האם צריך לחזור ולהדגיש שאין זו אוכלוסייה עוינת סתם? זו אוכלוסייה שאינה מיעוט, כי אם שלוחה של ארץ עוינת בתוך שטח מדינת ישראל.

מרדכי בנטוב: הממשל הצבאי קובע לאדם אם הוא יכול או לא יכול לקבל את הרישיון בכל רגע, באופן שרירותי מבחינת הערבי. הערבי יודע שאם לא יהיה "ילד טוב" ולא יעשה מה שמצפים ממנו לעשות, יכולים לקחת ממנו את הרישיון הזה, והשוט הזה תלוי על ראשו.

נעים מח'ול: כאורח ערבי במדינה, אני אומר לכם שהמילה "ביטחון" היא כמו גומי. אם לא נותנים לי רישיון לנסוע לעבודה, זה ביטחון. אך אם אהיה חבר למושל הצבאי – אין עניין ביטחון.

מיכאל מיכאל: עליי להודות שבשטח ממשל צבאי צפון עניין הרישיונות מהווה, לא בעקרוננו כי אם בביצועו, קושי די גדול. התורים בנציגויות הממשל הצבאי צפון ארוכים מאוד.

הוועדה: זהו רק עניין טכני ובירוקרטי מה שמפריע לערבים?

מיכאל מיכאל: אוכלוסיית הערבים בצפון גדולה מאוד. נציגות שפרעם, למשל, שולטת על 27 אלף תושבים, ויש בה 4 עובדים בסך הכל. זה גורם לכך שהאנשים אינם מקבלים את הרישיונות בזמן ומתאספים תורים ארוכים.

זלמן מרט: אני יכול לומר שהרישיונות אינם ניתנים בקושי רב לערבים.

תופיק טובי: [מתפרץ] זהו מסך של כזבים. האמת היא, שמשטר הרישיונות הוא הדבר האכזרי ביותר שאיזשהו משטר, באיזושהי ארץ, המציא על מנת לדכא בה אוכלוסייה שלמה.

הוועדה: חבר הכנסת תופיק טובי...

תופיק טובי: חברי הוועדה, אינכם יודעים מה שמתחולל בפועל! כפרים שלמים, על מנת לקבל רישיונות תנועה, צריכים לנסוע עשרות קילומטרים לתחנה של הממשל הצבאי, שאינה פתוחה כל יום. למשל, תושבי סכנין, אין להם שום תחבורה ישירה עם שפרעם. אחרי הליכה ברגל או רכיבה על חמור, הם באים לשפרעם ולפעמים המשרד סגור. מתעללים בתושבים!

יגאל ידין: אם מחליטים שרוצים שערכי מסכנין ילך שלושים קילומטר כדי לקבל רישיון, זה בסדר.

תופיק טובי: שומעים אתם את הדברים?! את זה אומר ידין הרמטכ"ל לשעבר. זו המדיניות הישראלית כלפי הערבים בארץ. אני יכול לספר לוועדה את הסיפור הבא: הביאו תושב טמרה לבית דין אזרחי והאשימו אותו כי שלח מכתב איום למישהו. ההאשמה לא הוכחה, אולם מיד לאחר שבית הדין המחוזי זיכה את האיש, בא הממשל הצבאי ופקד עליו להתייצב בתחנת המשטרה בשפרעם פעמיים ביום – בשעה 6:00 בבוקר ובשעה 18:00 בערב, במשך שישה חודשים. פקודה זו גוזלת ממנו את הפרנסה, את האפשרות לעבוד, היא מחייבת אותו לחזור בלילה משפרעם לטמרה, ללא תחבורה. זוהי אכזריות לשמה!

יגאל ידין: אם ערבי מחיפה רוצה לנסוע לטבריה, הוא יכול לנסוע גם בלי רישיון. אמנם זה לא חוקי. ההבדל הוא שהוא חושש – וחשש זה חייב להישאר.

עבד אל-עזיז א-זועבי: [בלאית] הרישיונות. זו האמת. זה הכי נוגע בחיי יום-יום ובעבודה ובכלכלה. וגם בהשפלה לאומית. זה חיפוש...

הוועדה: [נכנס לדבריו] מי כבודו?

עבד אל-עזיז א-זועבי: עבד אל-עזיז א-זועבי. אני חבר כנסת. **הוועדה:** תמשיך.

עבד אל-עזיז א-זועבי: אנחנו נוסעים באוטובוס. נכנסת המשטרה הצבאית ואומרת להציג רישיון. אני נוסע עם חברי היהודי. שנינו באוטובוס מגישים תעודות זהות. הוא מראה את תעודות-הזהות שלו. אני בתור ערבי, כשהמשטרה רואה שאני מנצרת, שואלת אותי על רישיון תנועה. זה משפיל.

תופיק טובי: עוצרים אוטובוסים במבואות נצרת, שפרעם, הגליל המערבי! זהו דבר מעליב. זה מרתיע את הדם של האנשים הנמצאים באותו מעמד, כאשר עולה שוטר יהודי ואומר בתקיפות:

"הערבים ירדו ויציגו את הרישיונות שלהם".

יוסף ח'מיס: שמי יוסף ח'מיס. גם אני חבר כנסת. חברי הוועדה, מי שנוסע, למשל, מנצרת לחיפה ורואה את המשטרה הצבאית עוצרת את האנשים... [פאזוה] והשוטר מסתכל מיד על נוסע שהוא ג'ינג'י ולא מבקש ממנו רישיון; אבל מי שהוא יהודי אבל ספרדי, אומרים לו:

"איפה הרישיון?"

יוסף ח'מיס: והוא אומר: "אני יהודי מקרית־נצרת" או ממקום אחר, ומסתפקים. זו פעולה קשה מאוד מבחינה נפשית.

הוועדה: מכובדי, פה זה לא דרום אפריקה. לא עוצרים אוטובוסים כדרך שגרה... מישהו פה ראה את הדברים כמו עיניו?

אחמד עבדול: אני אזרח פשוט. נסעתי באוטובוס מנצרת. כאשר הגענו לנהלל עצרו את האוטובוס. היו בו יהודים וערבים. ניגשה בחורה, שוטרת צבאית, וביקשה ממני את רישוני. היה עמי גם חתני. השוטרת שאלה את חתני איפה רישונו. החיילת אמרה שהתאריך אינו נכון והוא נתבקש לרדת מהאוטובוס. לא מובן לי, מה הסכנה הנשקפת למדינה ממקרה זה של שני ערבים על כביש נהלל?

מרדכי בנטוב: אם רואים שבאוטובוס נוסעים יהודים וערבים, ונכנס שוטר והוא מחפש אצל הערבים רישונות, כשהוא מוריד לערבי מכה ומוריד אותו מן האוטובוס – כל האווירה הזאת איומה. וזה מחנך לנו דור, נוער, וגם עולים חדשים. אין פלא שאלה שבאים מארצות ערביות אומרים: "פעם היית אתה על הסוס עכשיו אני על הסוס ואשלם לך כגמולך".

הוועדה: מה יש למפקד הממשל לומר על מקרים אלו?

מישאל שהם: [בחוסר נוחות] השוטר לא בודק יהודי וגם ערבי, אלא פשוט אומר לערבי להראות לו את הרישיון. ואז יכול רק להיות שהוא טועה ביהודי־מזרחי. בדרך כלל הוא שואל רק ערבים לרישונות, כי היהודים תושבי השטח.

מרדכי בנטוב: ליהודים, יש לכולם "פאסים" [אישורים] קבועים.

זלמן מרט: על אף הדברים שחברי הוועדה שמעו, עליהם לדעת שהתלות של הציבור הערבי במנגנוני הממשל הצבאי חיונית עד מאוד. תלותם של הערבים בממשל הצבאי נותנת לממשל את הכוח לכוון את הדברים כפי הרצוי ולחנך את הערבים לאזרחות טובה.

הוועדה: כשאתה אומר "כפי הרצוי" – מה כוונתך?

פואד כורי: [מתפרץ] הרשו לי לומר דברים אחדים בעניין "הרצוי". שמי פואד כורי, חבר עיריית נצרת. משטר הרישיונות גזול את הפרנסה ממאות מפועלי נצרת, ומאלץ מאות אחרים לעבוד שלא במקצועם ובשכר ירוד ובלתי אנושי. המושל הצבאי סגר את בית החרושת לאריגה בנצרת על ידי כך שנמנע מלתת רישיונות כניסה לפועלים מקצועיים כדי לעבוד בבית החרושת.

הוועדה: האם יש לעניין הכלכלה והתעסוקה קשר ישיר לאישורי התנועה?

מישאל שהם: פה, כמדומני, אפשר לומר את הדברים כפי שהם. השנה, לדוגמה, משרד העבודה דרש מאיתנו למנוע רישיונות מערבים בגלל תוכניתו לעשות שימוש באנשים שהוא צריך לעבודות יזומות, לצאת לעבודות העונתיות.

הוועדה: או יש תיאום בין משרדי הממשלה לממשל הצבאי בנושאי עבודה?
מישאל שחם: אמרו לנו מפורשות שאם נפתח את חיפה והאזור לתנועה חופשית של ערבים, זה יציף את המשק בלפחות עוד 15 אלף ערבים, וזה כבר מכה את שוק העבודה בעיר ומגשיל יהודים ממקומות עבודתם, והם יגיעו לסכסוכים ולתגרות ושפיכות דמים. או יש להודות על האמת: עניין הצפת שוק העבודה נוגע לדעת הממשל הצבאי לעניין ביטחוני. זהו אספקט אחד. והאספקט השני הוא של קליטת העלייה. איפה יעבדו העולים?
הוועדה: בואו נמשיך לעניין הבא.

[הקרנת שקופית טקסט: **היבטית הערבית**]
[השחקנים מחליפים מקומות זה עם זה. הדמויות הערביות יושבות בגבן לקהל]

הוועדה: האלוף צדוק, אנו מעוניינים לשמוע את דעתך על ההתיישבות בצפון והממשל הצבאי.

משה צדוק: כאשר מדובר על ממשל צבאי גליל, מדובר, בעצם, על לב הגליל. שם רוב הערבים.

הוועדה: ושם נמצאים מרבית הערבים שהם אזרחי המדינה.

משה צדוק: עליכם לדמות זאת בעיניכם. כל השטח הזה הוא שטח ערבי רצוף. למעשה, זוהי מדינה ערבית שהיא המשך של לבנון בעיקר ושל סוריה וירדן, עם קליפה דקה של יישובים יהודיים במזרח הגליל ולאורך החוף.

הוועדה: ותפקידו של הממשל הצבאי?

משה צדוק: מתוך הנחה שעליה התעכבנו קודם, שזהו אלמנט עוין, יש לשמור עליו שלא יתרחב ולא יקים יישובים נוספים בגליל. יש לשמור על כך שהקרקע שנשארה, תישמר להתיישבות יהודית. בקשר לכך יש למנוע בנייה בשטחים ויש להכביד על התארגנות הערבים בינם לבין עצמם.

מיכאל מיכאל: הצדק עם אלוף צדוק. למעשה, ישנם מקרים, שלמרות קיום הממשל הצבאי נמסרו קרקעות לערבים והם השתלטו על כפרים וקרקעות. יש להבין שתפקיד הממשל הצבאי הוא שמירת הקרקע בידי מוסדות יהודיים להתיישבות ולצורכי ביטחון, ומתן סיוע להתיישבות זו.

הוועדה: אך זה לא נאמר בגלוי.

מיכאל מיכאל: לא.

הוועדה: מעשית, איך הדבר עובד?

מיכאל מיכאל: אנו משתדלים להוציא מידי ידיים ערביות את הקרקעות שהקרן הקיימת לישראל ומחלקת ההתיישבות סבורים שהן מתאימות להתיישבות ביטחונית כזו או אחרת. לדוגמה: כפר סמעא, חורפיש, מוקיבלה.

הוועדה: ומדוע יש צורך דווקא בממשל ולא במשרדי הממשלה השונים?
מיכאל מיכאל: בכל המקרים שטיפלנו במשך השנים מאז קום המדינה, אינני מכיר אפילו מקרה אחד שטופל בהצלחה ללא סיוע רציני מאוד של הממשל הצבאי. אמנם אין הממשל הצבאי חותם על החוזה עם הערבים, אך הוא מביא אותם לידי כך שיחתמו על חוזה עם קק"ל או המדינה ועל ידי כך יכירו בבעלות החוקית.

הוועדה: הלא יש חוקי קרקע שונים במדינה.

מיכאל מיכאל: קחו לדוגמה את חוק רכישת מקרקעין. היה לחץ על הממשל הצבאי שיהיה גורם בעניין זה.

הוועדה: באיזה עניין?

מיכאל מיכאל: בעניין מילוי החוק. [מהרהר לעצמו אם לדבר או לא] לחצנו על כל מיני אנשים...

הוועדה: המושל הצבאי עצמו? כל הדברים הללו כתובים בפקודות?

שמעון פרס: צריכה להיות איזו תורה שבכתב מה דורשים מהערבים. אך ברור שלא הכל אפשר לכתוב.

נעים מח'ול: [מסתובב במקומו] המושל הצבאי בא לתושבים ומאיים עליהם ואומר: "אם לא תחתמו שהאדמה הזאת שייכת לממשלה ולא לכם, אני מגרש אתכם".

[מסתובב בחזרה]

הוועדה: כך גם ביתר שטחי הממשל הצבאי בארץ?

זלמן מרט: אצלנו במשולש הדברים מתנהלים בצורה דומה. אנחנו אומרים שהפרוצדורה המשפטית האזרחית במדינת ישראל היא כזאת, שאינה יכולה להבטיח את אי-השתלטות הבעלים הקודמים של האדמות על אדמותיהם.

הוועדה: אז החוק אינו מספיק לבדו.

זלמן מרט: הרי ראיתם שבכל ואדי ערה אין כל אפשרות להקים יישוב יהודי חדש על הגבול. אנחנו חייבים לשמור רזרבה קרקעית להתיישבות עתידית, שתהיה התיישבות ביטחונית. כמו היישובים אייל וניר-אליהו. כדי להבטיח זאת היינו חייבים לסגור את השטחים האלה בצו.

הוועדה: אתה מתכוון לתקנה 125?

זלמן מרט: כן. תקנה זו מאפשרת להכריז על שטחים סגורים ועל הגבלות תנועה אליהם ומתוכם.

הוועדה: וחומרתה רבה.

זלמן מרט: לכאורה דבר זה מצלצל כחמור. למעשה אנחנו משתמשים בתקנה זו ומקפידים על ביצועה בעיקר לצורך שני דברים, אחד מהם הוא שמירת הרזרבה הקרקעית.

הוועדה: מכנים זאת התיישבות ביטחונית, הלא כן?

זלמן מרט: אכן, שמירת הקרקעות להתיישבות יהודית. הכרונו על האזור הזה כשטח סגור. לשם שמירה על אותה רורבה קרקעית שנועדה להתיישבות ביטחונית.

מישאל שחם: [בלהט] כל ההתיישבות היהודית בגליל היא התיישבות ביטחונית!

זלמן מרט: הגבלת התנועה של תושבי המשולש מסייעת גם למדינה לקבוע את בעלותה על אדמותיה. אילו תנועת התושבים האלה הייתה בלתי מוגבלת, הם היו יכולים להתנחל באותן האדמות שהיו פעם בבעלותם, המשתרעות עד לים התיכון.

הוועדה: כלומר לחזור בחזרה לכפרים שמהם יצאו במלחמת העצמאות?

מישאל שחם: העניין פשוט: איננו מעוניינים שהפליטים יחזרו וישקמו את המקומות שמהם יצאו במלחמה. אתן לוועדה דוגמה. מתוך 63 כפרים שקיימים היום בגליל, כ-54 יש פליטים – פליטי אותם 97 כפרים שננטשו בזמן המלחמה. אם לא היינו עושים את הסגירות האלה, ברור שכל הכפרים האלה היו נבנים בחזרה על ידי הפליטים.

הוועדה: פליטים ערבים? אנה הסבר.

מישאל שחם: כשאני אומר "פליטים" אני מתכוון לעקורים מכפרים שנהרסו. הם אזרחי המדינה.

הוועדה: אגב, מהו מספרם הכולל בישראל?

מישאל שחם: בסך הכל יש לנו כ-20-21 אלף פליטים. פליטים אלה, כל השנים וגם היום, רוצים לחזור ולשקם את הכפרים שהם נטשו בשעתו. כמפקד הממשל הצבאי ברור לי שביטחונה של מדינת ישראל בנוי על נושא זה ואין אנחנו יכולים להרשות את הקמתם מחדש.

הוועדה: או הממשל מונע את חזרת העקורים לכפרים הנטושים?

יהושע ורביץ: סלחו לי שאני מתפרץ, ואני בכלל מושל צבאי בדרום, אבל מתוך 250 נקודות יישוב שהיו בגליל ערב המלחמה, נותרו היום כחמישים. למעשה, נותקו ונעלמו מעל מפת המדינה כ-170 יישובים ערביים. הממשל הצבאי מבטיח זאת. אין כל דרך אחרת.

הוועדה: תודה על ההבהרה.

יהושע ורביץ: אנו גירשנו כחצי מיליון ערבים, שרפנו בתים, שדדנו קרקעותיהם – מבחינתם – לא החזרנו אותן, לקחנו קרקעות. אנו רוצים להגיד לעצמנו "אתם הערבים תשמחו על מה שאנו עושים", את הקרקעות שדדנו וממשיכים לשדוד, ומבחינתנו זאת גאולת הגליל.

הוועדה: המפקד שחם, תמשיך בבקשה.

מישאל שחם: בהמשך לשאלתך על חזרת הפליטים לכפריהם. אנחנו חושבים שכל אדמת מדינה צריך ליישבה על ידי יהודים כדי פעם אחת לרסק את הרציפות הערבית הזאת, ולהביא לידי כך ששטח הגליל אמנם לא יהיה יהודי טהור, אבל לפחות לא יהיה ערבי טהור. אנחנו מפחדים שהם יחזרו, כי יש מספיק ניסיונות לחזור.

הוועדה: האם אפשר להניח שאותן בעיות שנמצאות בתחומי ממשל צבאי גליל ובמשולש, תקפות גם לנגב? האלוף עמית, זהו תחום אחריותך.

מאיר עמית: אכן כן, הבעיות זהות. ישנה בעיה של אדמות שהיו שייכות פעם לבדואים. ברגע שנפתח את השטחים, אין ספק שבמשך הזמן יהיה להן מצד הבדואים לחזור למקומותיהם, אם בדרך זו או בדרך אחרת.

הוועדה: גם לשיטתך התקנות שסוגרות שטחים ומונעות תנועה של ערבים הכרחיות? **מאיר עמית:** אינני רואה שום דרך למנוע את הפגיעה בהתיישבות, אלא בהצרת צעדי הבדואים. אני רואה בזה אינטרס של המדינה, אם כי יש פה גם אספקט ביטחוני.

השיח' אלי-עטאונה: [מסתובב] אני השיח' אל-עטאונה. אם יורשה לי, כבוד הוועדה, לומר כמה מילים. יש לנו בנגב שתי בעיות: בעיית האדמות ובעיית הממשל הצבאי, ושתיהן קשורות האחת בשנייה. הממשל מתערב בכל צורות החיים שלנו, עד כדי כך שזה כואב לנו.

הוועדה: אני מבין.

השיח' אלי-עטאונה: אנחנו מרגישים שהממשל הצבאי הוא היד לתפוס את האדמות של הערבים. לאחר המלחמה העבירו עשרת אלפים ערבים. התחילו להעביר אותם בפקודת הממשל הצבאי מאזור לאזור, לפי תוכנית, ממקום למקום. מה הייתה התוצאה? שהם באו לאדמה חדשה, ומצד שני האדמה שנטשוה לפי הפקודה לא עשו בה מחנות צבאיים ולא מבנים, אלא נשארה אותה האדמה ואותו מרעה. והוסיפו בזה שהחכירו את האדמה לפלאחים יהודיים שעבדו אותה. זה מוכיח שזה לא היה לגמרי לצורכי ביטחון. [מסתובב בחזרה]

הושע ורביץ: אלא מה!?! ברגע שניתן להם לנדוד צפונה, לא יהיה פרדס ולא חווה ולא באר מים שלא יעבדו בהם בדואים. אם ייפתח הנגב, הגברים שביניהם ינהרו לתל-אביב. המצב כרגע קשה מאוד.

הוועדה: באיזה מובן?

הושע ורביץ: הבדואים חזרו להר הנגב. נוצרת בעיה קשה, כיצד לגרש אותם. המצב היה עדין במיוחד בגלל הימצאות בן-גוריון בשדה בוקר. בלי מלחמה יהיה קשה לסלקם משטח ההר.

הוועדה: בגלל נוכחותו של בן-גוריון בנגב מגרשים ערבים מהאזור?
[השאלה נותרת ללא תשובה. פאוזת ארוכה]

מיכאל מיכאל: אין ללכת סחור סחור. הממשל מונע השתלטות על כפרים שנמחקו כבר מהמפה. בגליל קיימים כ-80 כפרים נטושים. לגבי לפחות 40 מהם ישנה שאיפה מתמדת להתנחל בהם מחדש. לגבי האחרים – הם סגורים בצורה כזו שאין ערבי יכול להגיע אליהם.

הוועדה: באומרך "שאיפה מתמדת" כוונתך שהם עושים ניסיונות לחזור לאדמותיהם ולכפריהם?

מיכאל מיכאל: יש לנו כל הזמן לחימה עם היבליית הזאת, כי הם מקימים בתים ואנו מורידים אותם.

הוועדה: יבליית? [פאזוה] זו מילה קשה.

מיכאל מיכאל: ואני עומד מאחוריה. ישנם בגליל כפרים ערביים נטושים שלא נשאר בהם בית, אלא חורבות בלבד. אם נעזוב מקומות אלה בלי פיקוח חודש ימים, מיד ישוקמו. בכל מקום שבעבר היה כפר, רוצים ערבים להקימו מחדש. הם ממש כמו היבליית. לכך התכוונתי.

זלמן מרט: כך הוא הדבר. למשל, הורדת ערביי ג'למה מהאדמה, שמירת האדמה במשך כמה שנים ומסירתה ליישובים יהודיים נעשתה על ידי הממשל הצבאי. אין דרך אחרת להבטיח זאת.

הוועדה: ולאחר שאתם מורידים אותם מהאדמה. הם מקבלים אדמה אחרת?
מישאל שחם: יש לנו בעיה מפני שאינם רוצים לקבל רכוש ערבי אחר.

הוועדה: אנא, הסבר.

מישאל שחם: הם אינם מוכנים לקבל אדמה שהייתה אדמה של ערבים.

יהושע ורביין: כך גם בצפון. מכיוון שלקרקע זו היו לה פעם בעלים, את זאת הוא לא ייקח.

הוועדה: מדוע?

יהושע ורביין: הוא חושב על מה יאמר עליו השכן בזמן שהוא שודד את הקרקע של פליט – קרובו של ערבי אחר.

מישאל שחם: משרד העבודה בנה שיכון לערביי עכו והוא עמד שנה ריק. הם לא רצו להיכנס לשם.

הוועדה: אך מהו הקשר המחבר בין התקנה שסוגרת שטחים ואינה מאפשרת לערבים להיכנס לאזורים שבהם שכנו כפריהם לבין כך שמחייבים אותם להצטייד באישורי תנועה?

מישאל שחם: זהו עניין נוסף. אם הוא, הערבי, רוצה לעבור לתל-אביב והאזור פתוח – הוא יכול לעשות זאת. אך אם האזור סגור? אין שום אפשרות שהוא יעבור לאן שהוא רוצה. אם אפתח את השטח, הוא יתיישב בכל השטחים האלה, ואז מה אני יכול לעשות לו? אין חוק שמונע מהערבי לגור איפה שהוא רוצה במדינה.

הוועדה: נדמה שזו מדינה דמוקרטית.

[כולם צוחקים]

ישראל ברייהודה: שטח הממשל הצבאי כאילו איננו מדינת ישראל.

[חבר הכנסת טובי נעמד במקום]

הוועדה: חבר הכנסת טובי, אני רואה שלא הצלחת להישאר בחוץ עד שנקרא לך להיכנס.

תופיק טובי: הרי כל הדיון מתקיים בדלתיים סגורות ומנעתם את כניסתי.

הוועדה: הדיון היה סגור מסיבות ביטחוניות.

תופיק טובי: [בסרקוזם] הו, אני מכיר היטב את הטענה הביטחונית.

הוועדה: נכנסת כבר, אז אנא השמע את אשר בפך.

תופיק טובי: בממשל הצבאי משתמשים לגזילת האדמות מהפלאחים. זהו מכשיר ללקיחת האדמות של הכפרים. במשך שש השנים האחרונות נאסר על התושבים לגשת לאדמותיהם ולעבדן!

הוועדה: יש לך דוגמה, חבר הכנסת?

תופיק טובי: יש לי דוגמאות רבות. אסרו, למשל, על תושבי כפר ג'יש לגשת לחלקת אדמה מסוימת בלי שום נימוקים. הודיעו כי זהו שטח סגור ומי שיגש אליו יהיה צפוי לעונש. זהו, כמובן, דבר חמור מאוד בחיים הכלכליים של התושבים הרעבים. הוא לא הופסק.

הוועדה: הממשל הצבאי עודנו עומד על כנו.

תופיק טובי: המדיניות הזו ממשיכה להיות מבוצעת, בלי שום קשר לביטחון, כלפי התושבים הערבים כדי לגזול את אדמותיהם, להרוס את חייהם הכלכליים ולהביא אותם לייאוש ולעזיבת הארץ. דבר שני שהממשל הצבאי מבצע כחלק מדיכוי החיים הכלכליים, הוא הדרת פועלים ערבים מעבודה.

הוועדה: מיד נגיע לעניין הכלכלה. רק אבקשך לצאת עתה מן האולם בכדי שנוכל להמשיך. [טובי לא רוצה להסתובב אבל בסופו של דבר מסתובב עם גבו לקהל]

שמעון פרס: [מסמן לוועדה בקוצר רוח] כבוד הוועדה, זמני קצר.

הוועדה: מר שמעון פרס, אתה מנכ"ל משרד הביטחון.

שמעון פרס: האזנתי לקודמי. נאמר רק זאת: כשם שהגנב בהיותו ריק מסכן את שלמות המדינה, הגליל בהיותו ערבי מסכן אף הוא את שלום המדינה ואת שלמותה. **הוועדה:** האם היותו ריק לא קשור להתיישבות יהודית והקצאות ותקציבים? זהו בין היתר תחום אחריותך.

שמעון פרס: עליי לקבוע שהקצב שלנו בייהוד הגליל מאוד מאוד איטי, ואני מפחד שאילולא הממשל הצבאי רק יואט הקצב עוד יותר.

הוועדה: ולשיטת השלטונות הביטחוניים, כמה זמן עוד מדובר שנצטרך להחזיק בשיטת ממשל צבאי זאת?

שמעון פרס: אנו במצב כל כך אומלל, שעוד הרבה שנים יצטרך דבר זה להיות המכון אותנו בגליל. עלינו לייחד את הגליל. אם יהיו שם הרבה יהודים תמצא השאלה את פתרונה.

מיכאל מיכאל: ברגע שנפעיל את התוכנית של ייחוד נצרת והערבים יהיו בה מיעוט, אפשר יהיה לדון על הסרת הממשל הצבאי מעליה, אך עד אז הדבר בלתי אפשרי.

הוועדה: ייחוד נצרת? זו עיר ערבית על מלא, לא?

מיכאל מיכאל: כעת החלו בפעולות של ייחוד העיר. כדי לבצע משימה זו, צריך הממשל הצבאי לתרום חלק גדול מאוד.

מישאל שחם: בשביל לפטור אותנו מהצורך להחזיק את כל השטח תחת פיקוח צבאי, הפתרון הוא יישוב של נצרת היהודית, ולא כפי שהיא זוחלת עכשיו. אנחנו מוכרחים להגיע לשינוי משקל בנצרת, כי אחרת נצרת תגדל ותהפוך לעיר ערבית גדולה.

הוועדה: ואז?

מישאל שחם: אין כל עניין למדינת ישראל שתהיה בירה ערבית לאזור ערבי. מאמצי של מדינת ישראל להביא תעשייה לנצרת הוא בשביל קליטת אוכלוסייה יהודית בעיר. **שמעון פרס:** הבעיה הערבית במדינה הולכת ומחריפה עם הזמן, הסיבה לכך פשוטה בתכלית: מספרם מתרבה.

הוועדה: אני עדיין מתעקש ומבקש להבין את תפקיד הממשל הצבאי בעניין זה. לא נראה לנו שזהו עניין ביטחוני.

יגאל ידין: כרמטכ"ל לשעבר אני יכול לומר את הדברים בצורה ברורה יותר. הממשל הצבאי הוא כבר פחות צבאי טהור, אלא יותר בעל אספקט פוליטי-צבאי. **הוועדה:** כלומר?

יגאל ידין: עצם קיום הממשל הצבאי, מונע הפיכת הארץ למקום של נהירה ל"גן עדן עלי אדמות", ועל ידי כך את סכנת גידול האוכלוסייה הערבית. **הוועדה:** כלומר?

יגאל ידין: ניתן לעשות פעולות מסוימות של הצבא, בייחוד בגליל המערבי, להרחקת תושבים מסוימים משטחים מסוימים והעברת אותם השטחים לצורכי התיישבות. **מיכאל מיכאל:** אתן דוגמה של כפר שאנו איננו מעוניינים בפיתוחו, כיוון שהוא יושב קרוב מדי לגבול ולנו רצוי שכפר כזה לא יימצא במקום. אין אפשרות להעביר את האוכלוסייה, אך ייתכן שהיא תעבור מרצונה למקום אחר, אם לא יהיה לה טוב במקום זה.

הוועדה: ועדיין, 15% מהערבים בארץ אינם חיים תחת הממשל הצבאי. איך רשויות הביטחון מתמודדות עם הערבים הללו?

משה צדוק: לפי דעתנו – דעתי ודעת הקצינים האחרים במטה – לא מספיק לפקח על הערבים באזור הממשל הצבאי, ויש לפקח עליהם גם מחוץ לאזור הממשל הצבאי. גם אלה הם בפוטנציה עוינים כמו היושבים באזור הממשל. ההבדל הוא רק בכך שהם לא כל כך רצופים כמו בגליל, אבל אף הם (בחפיפה, יפו, עכו) אותו גורם עוין בפוטנציה.

צבי איילון: ברמלה ולוד מתגורר מיעוט ערבי קטן מאוד. הייתי שמח לו אפשר היה להעבירם למקום אחר. הרי, הטלת הממשל הצבאי עליהם הוא בלתי אפשרי מבחינה טכנית.

הוועדה: אז מה עושים?

צבי איילון: לכל היותר אפשר להקים בערים אלו גטו מובהק, שזהו דבר דרמטי מאוד ואין זה מענייני לענות על כך.

תופיק טובי: [מסתובב בחזרה עם פניו לקהל] האם הדברים אינם מדברים בעד עצמם? יש כאן, אפוא, מדיניות ברורה המכוונת להביא לידי גירוש האוכלוסייה הערבית מן הארץ. מדיניות הדיכוי הכללי בכל שטחי החיים, שהממשלה מנהלת אותה, מכוונת למעשה להביא למצב כזה שישראל תהיה, "ערביאן ריין". יענו, נקייה מערבים. **הוועדה:** מילים קשות.

תופיק טובי: האם הדברים שנאמרים פה לא תומכים בכך? אנו רואים בממשל הצבאי מכשיר שהממשלה משתמשת בו והיא... לא הייתי רוצה להגיד לחסל, אלא לא לתת לאוכלוסייה הערבית אפשרות לחיות יותר במדינת ישראל, ולהביא לידי גירוש של האוכלוסייה הזו.

[הקרנת שקופית טקסט: **עוד לא הגענו לגבול העושק של הערבים**]
[השחקנים מחליפים מקומות זה עם זה]

הוועדה: אם הבינותי נכון מהחומרים שהוגשו לוועדה, "הייהוד" של האדמות עליו דיברנו הוא גם בעל היבט כלכלי ולא רק לאומי. איך רואה את הדברים מפקד הממשל?

מישאל שחם: אישורי התנועה גם מסייעים לשלוט בכניסת הערבים לשוק העבודה. זה נכון בהחלט ואין להכחיש את הדבר. לדוגמה, הצפת חיפה בעבודה בלתי מבוקרת הייתה מביאה להתנגשויות דמים בעיר. היום הממשל הצבאי ממלא תפקיד של מניעת הסכסוכים האלה במידה מקסימלית.

הוועדה: אז הממשל הצבאי משמש כמעין וסת כלכלי?

יהושע ורביץ: אם אנחנו נאפשר הפקרות של עבודה בחיפה, ואם כיום עובדים בחיפה 5,000-6,000 ערבים, אז 20-30 אלף ערבים שיעבדו בחיפה, זה אומר מחיקה של 30-20 אלף מפרנסים בסקטור היהודי.

הוועדה: אז אכן יש ויסות.

יהושע ורביץ: איננו נותנים לעבוד בחיפה. נכון שאנחנו מווסתים.

מישאל שחם: [קופץ במקומו] אבל אל דאגה, יש להם עבודה. ענף שהם השתלטו עליו בצורה די יפה זה ענף המסעדות בתל-אביב. כל ענייני הדחת כלים, זו עבודה ערבית. קצת מלצרים יש כבר גם כן ערבים, [פאוזה] וטבחים.

זלמן מרט: תראה, אם בא אלי מזכיר העבודה של כפר סבא וטוען שיש לו מחוסרי עבודה יהודים, ובאה עלייה חדשה, והוא מוכרח לדאוג לעבודה לאנשי כפר סבא, אינני מזדרז לשלוח לשם את הבחורות של טייבה לעבודה, כי לבחורות של טייבה יש, ברוך השם, יותר מאשר לכולנו.

הוועדה: עד כמה זהו חלק אינטגרלי מתפקיד הממשל הצבאי?

זלמן מרט: הוטל עלינו לוודא שאותם מקומות העבודה שנועדו לעולים החדשים, לעובדים היהודים, ישמרו לעובדים היהודים ושהפועלים הערבים לא ימנעו מהעולים החדשים או מהעובדים היהודים להתפרנס בעבודות האלה.

הוועדה: ממש ככה נאמר לכם?

זלמן מרט: אנחנו רואים בתפקידנו למנוע את ההשתלטות של ערביי המשולש על שווקי העבודה.

יוסף נחמיאס: כמפכ"ל המשטרה אני קובע שיש להחזיק את הסקטור הערבי כמה שאפשר נמוך על מנת שלא יעשה דבר.

הוועדה: פשוט ככה?

יוסף נחמיאס: למעשה, עוד לא הגענו לגבול העושי של הערבים. אך החשוב ביותר הוא לא לעורר את התיאבון שלהם.

הוועדה: נמצא כאן השיח' מוסא טברי, כחלק ממשלחת של ערביי עכו. איפה הוא?
מוסא טברי: כבוד הוועדה, המצב חמור ביותר. הממשל הצבאי פוגע במו"מ המסחרי שבין עכו והכפרים. צריך להיות קשר תמידי בין הכפרים והעיר. אנשי הכפרים מוכרים את תוצרתם בעיר והעיר חיה על הכפר העובד. הכפרי ימצא את מלאכתו רק בעיר. ואיש הכפר אינו יכול לבוא העירה או להגיע לאדמותיו, אלא ברשות המושל הצבאי. הדבר מביא לתקלות והכבדות רבות לסוחר, לעובד ולאיכר.

הוועדה: [בחוסר עניין] את זה כבר שמענו. המושלים הם שמנפיקים אישורי תנועה.

יוסף ח'מיס: [מתפרץ] הממשל הצבאי מגן על האינטרסים שלו. אך מי יגן על הפלאח הפשוט, האוכל לחם עם בצל ורוצה למכור את הביצה והעוף?

הוועדה: חבר הכנסת ח'מיס, אמרת משהו?

יוסף ח'מיס: שאלתי מי יגן על הפלאח הפשוט, האוכל לחם עם בצל ורוצה למכור את הביצה והעוף?

הוועדה: לא הממשל הצבאי, לדבריך.

זלמן מרט: המצב הכלכלי של האוכלוסייה הערבית במשולש הוא אידיאלי. יש להניח, כי אין במזרח התיכון כולו רמת חיים כזו בכפרים.

יוסף ח'מיס: עד מתי נשמע אמירות כאלו? אוכל לספר לוועדה סיפורים שהם לא יאמינו. סיפורים על איך הממשל הצבאי עושה כסף על חשבון הפלאחים.

הוועדה: למשל?

יוסף ח'מיס: ישנם בסביבת אום אל-פחם מאות טונות של שקדים. רציתי לארגן את מכירת השקדים על ידי הפלאחים. התברר כי חברה של יהודים קנתה את השקדים במחיר נמוך, והמושל הצבאי לא נתן לנו למכור לאיש, אלא אך ורק לחברה מסוימת זו.

הוועדה: ואיך אתה מבין את הדבר?

יוסף ח'מיס: הדברים נאמרים במפורש. אחד המושלים אמר לי: **מושל צבאי:** "מה אתה בא להגן עליהם? אנחנו מעוניינים שיהיו יותר עניים, ושבגלל זה יעזבו את הארץ".

יוסף ח'מיס: וזו לא הייתה האמת. האמת, שהייתה קיימת עוד חברה מסחרית אחת – ואין לי כוח עכשיו להוכיח שהמושל היה שותף לה – אבל יש לי הוכחות שהיה יהודי אחד, פלוס ערבי אחד, שקנו קילו שקדים ב־5 גרוש ומכרו בתל־אביב ב־35 גרוש. **הוועדה:** הערבים אינם יכולים להעביר את הסחורה לאן שהם רוצים מבלי אישור הממשל הצבאי?

ישראל ברייהודה: בהחלט, במשך שנים אסור, אלא רק דרך חברות מסוימות, שהממשל הצבאי מורה עליהן.

מרדכי בנטוב: גם עובדה שבלי המלצה של המושל הצבאי אי אפשר להשיג רישיון קואופרטיב.

יוסף ח'מיס: המושל מתנגד לפיתוח הכפר הערבי ורואה בקואופרטיב סכנה ביטחונית. **הוועדה:** לוועדה הוגשו תלונות על כך שאין זה פשוט כל כך לערבים להשיג אדמות לצורך חקלאות, גם במקומות שהממשל מרשה להם לשבת.

רפאל גת: במועצה שאני עומד בראשה הערבים אינם יכולים לחכור את הקרקע מן האפוטרופוס במישרין, אלא רק בחכירת משנה מיהודי מפתח־תקוה. זאת ממש בתנאים פיאוודליים.

אלי שלומוביץ: גם אני ראש מועצה. וגם אצלנו קיימת הבעיה של חכירת משנה. האיש היהודי חכר את השטח ב־2,800 לירות, והחכיר אותו לערבי ב־18 אלף לירות. הוועדה: ומהו הקשר בין העושה ומניעת פיתוח לקיום הממשל הצבאי? ראש השב"כ, אני בטוח שיש לך מה לומר בנושא.

עמוס מנור: אומר, אך אבקש לומר זאת בדלתיים סגורות. **הוועדה:** אבקש מהערבים לצאת מן החדר.

[הדמויות הערביות מסתובבות עם גבן לקהל]

עמוס מנור: המשטח החמולתי המסורתי מהווה יתרון עבורנו. אין להחיש תהליכים כמו ידניו. יש לשמור על המסגרות החברתיות הקיימות. זהו כלי שלטוני נוח.

הוועדה: באיזה אופן?

עמוס מנור: משכילים ערבים יהוו בעיה. אנו בשב"כ איננו מודאגים, כל עוד הם חצי משכילים. עלינו לשמר את המשטר החברתי המסורתי מכיוון שהוא מאט את קצב הקידמה והפיתוח. על חברי הוועדה לדעת שלא פרולטריון עושה מהפכות כי אם אינטליגנציה מפוטמת.

הוועדה: ומהו האופן שבו משמרים זאת? באמצעות הממשל הצבאי?

עמוס מנור: יש להפעיל את כל החוקים גם אם הם לא סימפטיים. על אמצעים בלתי חוקיים יש לחשוב רק כשאינ ברירה וגם אז – רק בתנאי שיש תוצאות טובות. יש לקיים שלטון בתקיפות מבלי להתחשב בדעת הקהל. בשביל זה יש את הממשל הצבאי.

[הקרנת שקופית טקסט: **אם המיעוט הערבי יהיה מאורגן אז יהיה קשה יותר להתגבר עליו**]
[השחקנים מחליפים מקומות זה עם זה]

מישאל שחם: היה זמן שהתנגדנו למונופוליזציה של הערבים. השתלטות על קרקעות היא בעיה קשה. היא יותר קשה כשמתייצב נגדך גוף מאורגן.
משה צדוק: אנו, בפיקוד, באופן עקרוני, נגד התארגנות ערבית.
הוועדה: מדוע?

משה צדוק: מבחינה ביטחונית יותר קל להתעסק עם הפרט, כי הפרט הוא יותר חלש מאשר גוף מאורגן. אם המיעוט הערבי יהיה מאורגן, תופיע בפנינו נציגות של 200 אלף נפש, הדוברים בלשון אחת, ואז יהיה קשה יותר להתגבר על המיעוט הזה, מאשר על מיעוט לא מאורגן.

הוועדה: אז איפה הקשר בין התארגנות ערבית לבין סוגיית האדמות?

משה צדוק: אנו למשל איננו מעוניינים בהתארגנות בצורה של מועצות אזוריות. בתוך האזורים האלה ישנם שטחים שאנו רוצים ליישב בהם יהודים. והערבים, בתור מועצה אזורית, יכולים למנוע עליית יהודים לאזור השיפוט שלהם.

זלמן מרט: גם בממשל צבאי תיכון המצב דומה. לולא הממשל הצבאי היה משרד הפנים מקים מועצות מקומיות על כל השטח.

יוסף ח'מיס: הוועדה צריכה לשמוע מה קרה בטמרה.

הוועדה: ובכן?

נעים מח'ול: שר הפנים הקים מועצה מקומית. המושל הצבאי תפס את ראש המועצה, אסר אותו בבית סוהר, הכריח אותו להתפטר, ולאחר מכן המושל הצבאי הביא לראש הוועדה המקומית איש שלו.

מישאל שחם: אנחנו משתדלים לתאם את פעולות משרדי הממשלה בשטח, כי יש להן צד ביטחוני.

ישראל ברייהודה: אני שר הפנים שאחראי על הקמת מועצות אזוריות. לא ייתכן שהממשל הצבאי יקבע אם יהיה כאן ארגון של התושבים למילוי תפקידים אזרחיים במאה אחוז: סידור מים, סידור ביוב, בניין בית ספר (אפילו לא הנהגת בית הספר עצמו, אלא רק בנייתו). הרי זה מעכב במידה מרובה את כל פיתוח הרשת המוניציפלית בין הערבים, אם לא מפסיק אותו לגמרי.

הוועדה: עד כמה באמת ההתערבות רבה?

מוסא בסל: כחבר מועצת כפר יאסיף אני יכול לתאר לחברי הוועדה הנכבדת את עומק ההתערבות. למשל המושל הצבאי הסית את תושבי כפר יאסיף שלא לשתף פעולה עם המועצה המקומית ולא לשלם מיסים, והצהיר על כוונתו להילחם בקואליציה הקיימת במועצה. המושל אומר כי הממשלה לעולם לא תשתף פעולה עם המועצה, לא תתן לה מילווה ועוד. המושל אינו מסתפק בכך אלא גם מטיל לחץ על כמה מחברי המועצה המשתתפים בקואליציה על מנת שייצאו מהקואליציה הקיימת וישתתפו בקואליציה אחרת שתוקם על ידי המושל הצבאי.

מישאל שהם: אני אגיד במה אנחנו מתערבים: במועצות שיש בהן סיעות חזקות של מק"י. אם למשל הערבים רצו למנות מישהו כיושב ראש מועצה והוא חבר מק"י – אז אנחנו משתדלים להשפיע שלא ימנו.

הוועדה: איך להשפיע?

יוסף ח'מיס: המושל הגלה שני חברי מועצה מקומית מטירה לעכו. בכדי שהם לא יהיו במקום, וגם להפחיד אחרים שרוצים להתערב בענייני בחירות. זה ילמד אתכם על שיטות המושלים.

יהושע ורביץ: אני רוצה להצהיר הצהרה, וגם להודות באשמה! כמושל, אני עושה זאת. במידה שאני עושה זאת – זה כלפי פעלתנים שבפעלתנים של הקומוניסטים ומק"י. לשאר המפלגות – לא ולא ולא, אדוני השר.

ישראל ברייהודה: הרי סגן אלוף זלמן מרט ניסח את הדברים בעצמו: "כשבפני ערבים מופיעה יותר ממפלגה אחת, מבבלבים להם את הראש". לפי הממשל הצבאי, עדיף שלא יהיו מפלגות.

הוועדה: ניכר שעיקר הבעיה עם המפלגה הקומוניסטית.

תופיק טובי: המושל הצבאי קרא לתושב מטייבה שהועמד בפני בית דין אורחי על איזו עבירה בעניין מכס, ואמר לו:

מושל צבאי: "אני מוכן לבטל את משפטך, אם אתה תצית את המועדון של המפלגה הקומוניסטית בטייבה". זה רוח הדברים.

הוועדה: חבר הכנסת טובי, איך אתה רואה את עניין ההתארגנויות הפוליטיות?

תופיק טובי: הממשל הצבאי מתערב בזכויות האלמנטריות של התושבים הרוצים להקים רשויות מקומיות, וכל זה כדי להפיל על הערבים את האשמה שאינם מסוגלים להקים שלטון מקומי ושאינם מסוגלים לבחור מועצה מקומית. זוהי אשמת שווא שאין לה כל יסוד. התושבים בכל כפר רוצים בשלטון מקומי, אך מונעים זאת מהם. אותו דבר גם בפוליטיקה הארצית. הממשל הצבאי פועל למנוע התארגנות פוליטית כלל-ארצית באמצעות שליטתו באישורי התנועה.

הוועדה: במשך שנים עולה טענה על מעורבות של הממשל הצבאי בבחירות הכלליות. **מוסא בסל:** בידי הממשל הצבאי הייתה רשימה שכונתה על ידי המושל "הרשימה השחורה". הרשימה הכילה את שמות האנשים שנתנו את קולם או שהשתתפו בתעמולת בחירות לטובת רשימות שלא היו לפי רוחו של המושל הצבאי. כל מי ששמו נכלל ברשימה זו היו מבטלים לו את הרישיון ומניחים בפניו מכשולים שונים כדי למנוע ממנו להשיג רישיון לנסוע למקום עבודתו או למטרה אחרת.

יוסף ח'מיס: הממשל הצבאי היה מכשיר חשוב בבחירות. מי שלא עשה כרצונו בעת הבחירות, הוא עתה מתנקם בו. סיפר לי אדם שבאו אליו בעת הבחירות בשנת 1955, ואמרו לו שכיוון שיש לו משפחה בת 79 קולות עליו לדאוג שקולות אלה יינתנו לרשימה שאינה שייכת כלל לכפר שלו. במקרה שייסרב, הבהירו לו את אשר יעשו לו. **הוועדה:** כלומר?

תופיק טובי: אנחנו הערבים יכולים לספר על האלימות שהמושלים מפעילים. פעם אחת הביאו אדם אחד למשרד הממשל הצבאי בכפר, וכאשר הגיע הלה למשרד הכניסוהו אליו, סגרו עליו את כל הדלתות והיכוהו מכות נמרצות ללא רחם ומבלי שישאלוהו דבר. כעבור שלוש שעות עוד היה האיש צועק מעוצמת הכאב וקורא לעזרה, אולם לא הושטה לו עזרה. כל אימת שצעק או קרא לעזרה הכו אותו מכות נאמנות וכך עברו עליו ארבע שעות עד שהתעלף ושוב לא גנח, מכיוון שהיה קרוב למוות. כאן הביאו לו מים ויצקו אותם על פניו עד שהתעורר מהתעלפותו.

הוועדה: [צועד לקדמה הבמה, נועץ מבט בקהל] קשה להאמין לכך. **תופיק טובי:** לא סיימתי. לאחר מכן הם לקחו את המגהצים שהונחו על אש הפרימוס, והחלו להטיל בו כוויות אתו בכל גופו ובידיו עד שריח בשרו הורגש מחוץ למקום. מרוב סטירות לחי ומכות סספג בראשו, בפניו ובגופו התנפחו ראשו ופניו, נבקע אפו והדם נזל מהבקע בשטף חזק. [פאזזה, הוועדה עדיין מסתכלת על הקהל]

הוועדה: זמננו קצר, ואם כבר התעכבנו על עניין מעורבות הממשל הצבאי בפוליטיקה המקומית, אבקש לשמוע על נושא החינוך. ערבים רבים מתלוננים על נושא זה.

זלמן מרט: צריך להיות פיקוח על כל מורה ומורה. זה חד־משמעי. ישנה גם בעיה של חינוך מקצועי. הצבא בדעה כי מוטב שהילדים הערבים ילמדו בבית ספר תיכוני מאשר מקצועי. אדם בעל מקצוע טכני בצבא הוא בעל ערך רב.

הוועדה: באיזה אופן?

זלמן מרט: אתן דוגמה פשוטה. ישנם 80 תלמידים באוניברסיטה, ביניהם גם עורכי דין, וכל אחד מהם הוא בפוטנציה לפחות מפקד פלוגה בצבא האויב.

מיכאל מיכאל: בממשל צבאי צפון אנו מגבילים את רישיונות התנועה של הסטודנטים הערבים. בכדי ללמוד הם צריכים אישור שלנו. אנו גם שולטים ביכולתם לעבוד. רבים מהסטודנטים רצו לעבוד בתקופת הקיץ, בעיקר בקטיף הכותנה בעמק בית שאן. קיבלנו הוראות לא לאפשר להם זאת.

הוועדה: כמושל צבאי, אתה בדעה אחת עם דברי ראש השב"כ לגבי השכלת הערבים?

מיכאל מיכאל: הדברים פשוטים מאוד מנקודת מבטנו. הלאומנות עומדת ביחס

פרופורציונלי ישיר למידת ההשכלה וההתקדמות וביחס פרופורציונלי הפוך לכמות החקלאים הפשוטים שישנם בכפר. לדעתנו, במקומות כמו נצרת, שפרעם, כפר יאסף, שבהם ההשכלה וההתקדמות של הערבים גבוהה יותר, גם הלאומנות גוברת והולכת.

משה צדוק: על הצבא והממשל להתערב במינוי מורים. אם למשל משרד החינוך ממנה מורה, ואחד המורים מופיע אצלנו ברשימה מסוימת ואנו חושבים שלא צריך לאפשר לו לעסוק בהוראה ולחנך את הדור הערבי הצעיר – במקרה כזה צריך, לדעתי, הממשל הצבאי להתערב, ויש הד להתערבותו ומורה כזה לא מתמנה.

יהושע ורביץ: אם ילד בן 12 כותב חיבור לאומני והמורה אינו מגיב, אנחנו באים

למשפחה ואומרים: "להביע את הרצונות הכמוסים בלב ושהמורה לא יגיב – אנחנו

רואים זאת כעבירה רצינית וחשובה". אם המורה הזה חשוד בעינינו, שאולי חינוכו נתן לילד את פתחון הפה, אנחנו מתחילים להפעיל עליו לחץ, על המורה, והלחץ מתבטא קודם כל במשרד החינוך.

פואד כורי: בנצרת למשל, המושל מתערב במינויים מקצועיים של מורים והציע מורה

שאינו כל כושר מקצועי או חברתי, פרט לעובדה שהוא ממקורבי הממשל הצבאי ומתומכי מפא"י. תוכלו לתאר לעצמכם מהן אמות המידה שעל פיהן מתמנים מורי בתי הספר העממיים באזורי הממשל הצבאי.

יוסף ח'מיס: אמת הדבר. כל מורה חדש לא יכול למלא תפקיד של מורה אם לא יקבל המלצה של הממשל.

[הקרנת שקופית טקסט: **אנו רואים את הממשל הצבאי כמכשיר פירוד בין העמים**]

[השחקנים מחליפים מקומות זה עם זה]

הוועדה: לא אחת הועלתה לפני הוועדה טענת הבידול. כלומר, שהממשל הצבאי גורם להפרדה בין העמים.

מוסא בסל: השלטון הצבאי מונע בעדנו מלהתקשר עם האוכלוסייה היהודית. אנו מבקשים, ראשית כל, שלא יהיה פער בין האוכלוסייה הערבית והיהודית הגרה בפנים הארץ. אנו - הערבים - מקווים להיות על ידי זה הגשר בין המדינות השכנות לבין מדינת ישראל בדרך לשלום.

הוועדה: באיזה מובן "גשר"?

יוסף ח'מיס: אספר לוועדה זאת: נפגשתי עם משלחת מלבנון ומסוריה והם אמרו לי: "אם היהודים אינם נאמנים ואינם מקיימים שוויון בתוך מדינתם, איך אנו יכולים לעשות שלום איתם?" אם יתקיים שוויון אמת, זה יהיה אחד הגורמים לשלום. **הוועדה:** מדוע?

יוסף ח'מיס: זה גורם מחבר, שיכול לגשר בין מדינת ישראל ובין ארצות ערב השכנות לישראל.

תופיק טובי: על אף כל מה שנאמר פה על ידי אנשי הממשל, התושבים הערבים בישראל אינם מהווים גייס חמישי נגד המדינה, אלא הם יכולים להוות גשר לשלום בין ישראל והארצות הערביות.

הוועדה: והממשל מונע זאת?

תופיק טובי: בחוץ ובפנים כאחד. הוועדה צריכה להפנות את תשומת ליבה לכך שהממשל הצבאי מונע כל מגע בין יהודים וערבים בישראל. אנו רואים את הממשל הצבאי כמכשיר פירוד בין העמים.

אלי שלומוביץ: כיושב ראש מועצה בגליל אין לי אלא להסכים. קיימים יחסים טובים בין היישובים העבריים לבין הערבים.

יהודה אונגר: ואני, כמזכיר קיבוץ יד חנה, אני יכול להעיד שהממשל מקשה על המגע החברתי ולמעשה מקים מחסומים בין הכפרים.

משה טוביהו: הממשל הצבאי זו צורה מיותרת של שלטון. כראש עיריית באר־שבע אני יכול לקבוע זאת. היא מביאה ליחסים מתוחים בין אנשים. היא גם מזרזה מאוד בעיני אנשי חוץ המבקרים אותנו. היא יוצרת חיץ מסוים בין התושבים הרגילים ובין הבדואים.

אפרים ויז'נסקי: במועצה שאני עומד בראשה דעתנו על הממשל הצבאי שלילית בהחלט. הוא גורם לערבים צרות שאין להן כל קשר עם ביטחון. למעשה, לא רק שהוא אינו עוזר לענייני הביטחון, אלא מקשה עליהם. אצלנו, למשל, אין שום בעיות ביטחוניות, אין גניבות, אין מסתננים. היחסים בינינו לבין הכפרים הערביים מצוינים.

תופיק טובי: אך הממשל הצבאי אינו מגלה עניין בכך. להיפך. האוכלוסייה הערבית בישראל יכולה להיות גורם קונסטרוקטיבי מאוד להשגת השלום בין ישראל וארצות ערב. אך כל זמן שהאוכלוסייה הערבית סובלת מדיכוי לאומי ומשלטון אכזרי, הרי עצם העובדה הזו פוגעת ומחבלת באפשרות של יחסים טובים, יחסי שכנות ושלום.

[הקרנת שקופית טקסט: **אלו שקוראים לביטול הממשל יהיו אחראים על עם ישראל אם הוא ייחרב**]

הוועדה: הגיע הזמן להתכנס לסיכומים. אנא מכם, בקצרה, השר ברייהודה? **ישראל ברייהודה:** מהדברים שנאמרו פה עולה שהממשל הצבאי הוא יותר שקט, יותר מהיר, יותר חסכוני. אבל אנו בחרנו במשטר "לא חסכוני", ו"לא מהיר" – הקרוי דמוקרטיה.

הוועדה: חבר הכנסת דוד הכהן?

דוד הכהן: אכן, בקיום הממשל הצבאי ישנה איזו סתירה לצ'רטר של מדינת ישראל. את עניין הממשל הצבאי קשה להסביר. **הוועדה:** מנכ"ל משרד הביטחון פרס?

שמעון פרס: על הוועדה לדעת שאם היה אי פעם מעט זמן לדון על תיקון הממשל הצבאי – הרי זו השעה האומללה ביותר והקשה ביותר לעשות כן, עם כל הרצון שיש לנו לליברליזציה. אילו רק היה הדבר אפשרי, צריכים היינו עכשיו להחמיר את מסקנותינו לגבי הבעיה הערבית ולא להקל בהן. היום אין לדעת כל סיבה מספקת להקלות בשטח הערבי.

הוועדה: אלוף פיקוד צפון?

משה צדוק: אכן, אני הייתי רוצה בהקמת ועדה שתבדוק כיצד להחמיר את הפיקוח, לא להקל עליו.

הוועדה: מושל הנגב?

יושע ורביץ: כמושל צבאי גם אני חושב כי הממשל הצבאי יותר מדי ליברלי ועדין. אין לדבר כלל על אכזריות, כי זה דבר שאין לו שחר, אלא עלילה שאין לה על מה להתבסס בשום מקרה.

הוועדה: חבר הכנסת איזעבי?

עבד אל-עזיז איזעבי: אם יבוטל הממשל הצבאי לא תיפתרנה כל הבעיות, אבל הבעיה של רגש הכבוד הלאומי שלנו, הערבים, תזכה למענה. זו מולדת שלנו גם כן. אני לא יכול להיות מושפל. בשבילנו, הממשל הצבאי זה כיום חיים ארוכים. עליכם לדעת שהרבה הורים שואלים את עצמם: "מדוע עלינו לגדל את ילדינו, שייצאו עם רגש נחיתות?"

הוועדה: השר רוזן?

פנחס רוזן: ספק אם יש תקדים בעולם להפעלת ממשל צבאי לגבי מיעוט, שבניו אזרחים בעלי זכויות שוות, כל עוד לא התקוממו בהמוניהם נגד המשטר וגם לא יצאו מתוכו כנופיות מאורגנות אשר ביצעו מעשי טרור. יש לבטל מיד את הסדר הקיים, שלפיו אסור לתושבי אזורים מסוימים לעזוב את מקומות מגוריהם, אם אין בידם רישיונות תנועה. אין כמעט שום הגבלה אחרת, אשר במידה דומה מקוממת את הערבים נגד המדינה ומנחילה להם את רגש הקיפוח והנחיתות.

הוועדה: ואדוני, ראש הממשלה ושר הביטחון?

דוד בן-גוריון: אלו שקוראים לביטול הממשל יהיו אחראים על עם ישראל אם הוא ייחרב. ברגע שלא יהיו תקנות – אז תקום חבורה ערבית, ותילחם. אנחנו מביטים עליהם כעל חמורים. להם לא אכפת. הם מקבלים זאת באהבה.

[העדים על הבמה מתיישבים עם הגב לקהל]

הוועדה: להלן קיצור המסקנות וההמלצות: אין לבטל או לצמצם את אזורי הממשל או היקף פעולותיו של המפקד הצבאי. בסיכומי של דבר, הממשל הצבאי ניתן לשיפורים, אך לא מתוך כוונה לצמצמו או לצמצום סמכויותיו, אלא מתוך כוונה ליעול פעולותיו. הממשל הצבאי אינו ניתן לביטול או לצמצום כל עוד קיים מצב חירום במדינה. עם השכנת שלום אמת בין ישראל ושכנותיה יבוטל גם הממשל הצבאי. בכבוד רב, חברי הוועדה.

[הוועדה יוצאת מהבמה, מתופפות נכנסות לבמה ומקיפות את השחקנים, מתחילה הפגנה. מארש תופים. השחקנים שולפים פוסטרים של 'לא לממשל צבאי בעזה'.]

האור כבה

ועדת מצפן בעניין הממשל הצבאי
דוקו: אדם רז, דרמה: עינת ורצמן

בין השנים 1948–1966 החילה מדינת ישראל על אזרחיה הפלסטינים ממשל צבאי, שהיה מעין מדינה בתוך מדינה, בה הוטלו על האזרחים הערבים כללים, חובות והוראות שונות מאלו שחלו על הרוב היהודי. באמצעות מאות עמודי פרוטוקול ועדות חקירה ממשלתיות שנחשפו בשנים האחרונות לבקשת מכון עקבות, ניתן להתוודע למטרות הסמויות של המשטר הצבאי: גזל, שליטה, פיקוח ובידול. את העדים יגלמו חברי ארגון השמאל הרדיקלי "מצפן" שלקחו חלק חשוב במאבק לביטול הממשל הצבאי.

*

פסטיבל איז'אנר 2024 – ועדת חקירה
פסטיבל איז'אנר לאמנות איתחומית כינס ועדת חקירה אמנותית, כחלק מהעונה התייעודת בתיאטרון תמונע: המציאות עולה על כל בדיון. ועדת חקירה איתחומית שתאסוף ראיות, תציג עדויות, תחשוף עובדות ותגיש דו"ח יצירתי על מציאות שחייבת להשתנות. כי צריך לחקור, לדבר אמת לכוון, להוציא את הנסתר מהמחשכים לאור. לנמק. לבאר. לנסח. לבנות תיק. להאשים. להציע דרכי פעולה חדשות. כי אמנות יכולה לעזור לנו לפרוס את המציאות, לנתח אותה, ולהתנסח בתוכה, וגם להסיק ממנה מסקנות. אמניות ואמנים מכל התחומים ומאף תחום מזמינים אתכם ואתכן לרצף ועדות חקירה מלאות אמת ויופי על כיעור ושקר, ועל מציאות שצריכה להתברר.

ניהול אמנותי פסטיבל איז'אנר: ד"ר ארוז מעין שלו ואיתי דורון

עקבות אכעבות Akevot
מסגרת תיאטרון תמונע - תערוכה - פסטיבל
מסגרת תיאטרון תמונע - תערוכה - פסטיבל
המסגרת תיאטרון תמונע - תערוכה - פסטיבל
המסגרת תיאטרון תמונע - תערוכה - פסטיבל

